

Warszawa, 31.07. 2017.

Dr hab. Marek Paryż, prof. UW
Instytut Anglistyki UW
Ul. Hoża 69
00-681 Warszawa

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Barbary Joy Rumbinas
pt. „James Fenimore Cooper and the Public Debate in America, 1820-1850”**

Przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska pani mgr Barbary Joy Rumbinas liczy 386 stron i zawiera analizy wybranych powieści Jamesa Fenimore’a Coopera w kontekście problemów będących przedmiotem debaty publicznej w Stanach Zjednoczonych w latach 1820-1850. Doktorantka dowodzi, że Cooper, który znał i wielce szanował koncepcje polityczne, filozoficzne i prawne, które w zamyśle Ojców Założycieli miały wyznaczać zręby podmiotowości narodu amerykańskiego, był świadkiem stopniowego upadku rewolucyjnych ideałów. Ideologia republikańska, mimo że wyrastała ze szczytnych założeń, pomagała uzasadnić nadużycia, które popełniali zwłaszcza uprzywilejowani obywatele, powołując się na jednostkowe prawo wolności. Pisarz obserwował społeczne i polityczne przesilenia, wynikające ze zderzania się dążeń do stworzenia stabilnego systemu państwowego i uwidaczniających się w sferze publicznej impulsów anarchicznych. Z biegiem czasu coraz bardziej uświadamiał sobie dwuznaczność zasad, w oparciu o które próbowano skonsolidować naród. Treść najbardziej fundamentalnych dokumentów, z Konstytucją włącznie, bywała różnie interpretowana, co skutkowało intelektualnym zamętem. Jak zauważa Doktorantka, ideologia republikańska kryła w sobie zasadniczą sprzeczność, ograniczając dostęp obywateli do procesu decyzyjnego i jednocześnie głosząc potrzebę udziału szerokich mas w sprawach publicznych. Dzieła Coopera podszyte są niepokojem o los narodu, który może zatracić swoją wyjątkowość, jeśli nie zapanuje nad przeciwstawnymi żywiołami społecznymi i politycznymi.

Dysertacja pani mgr Rumbinas składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i konkluzji. Rozdział pierwszy dotyczy literackiego portretu George’a Washingtona w powieści *The Spy* oraz obecnych w tym utworze wątków problematyzujących kwestie zróżnicowania klasowego

społeczeństwa amerykańskiego, który to fakt rzucał cień na rewolucyjne ideały powszechnej wolności, kreując formy grupowych zależności. Rozdział drugi omawia związki między tematyką rasową a ujęciami kwestii własności w prozie Coopera; Doktorantka pokazuje, jak ideologia republikańska sankcjonowała przejmowanie ziemi rdzennych mieszkańców Ameryki przez białych w oparciu o przesłanki religijne. Jako materiał do analizy pani mgr Rumbinas wykorzystwała w tym rozdziale powieści *The Wept of Wish-ton Wish*, *Wyandotte*, *The Prairie* i *Afloat and Ashore*. Rozdział trzeci podejmuje temat wpływu przynależności klasowej postaci z prozy Coopera na ich pojmowanie sposobów wykorzystania dóbr naturalnych, do których dostęp stanowi zasadniczy czynnik różnicujący klasy. Najważniejsze dzieło analizowane w tym rozdziale to *The Pioneers*, aczkolwiek Doktorantka – w celu kompleksowego przedstawienia poglądów pisarza w tej materii – wielokrotnie odwołuje się także do innych jego tekstów. Rozdział czwarty omawia zwrot Coopera ku formom literackim bardziej dydaktycznym, a przez to wyrażających bardziej bezpośrednią krytykę, w obliczu wzrostu tendencji demagogicznych w polityce amerykańskiej na podstawie następujących dzieł: *The Chainbearer*, *The Pioneers* i *The Autobiography of a Pocket Handkerchief*. Rozdział piąty dotyczy wykorzystania motywów robinsonowskich w powieści *The Crater*, na modłę alegoryczną obrazującej nieunikniony upadek ideałów republikańskich na skutek głęboko zakodowanej ludzkiej skłonności do korupcji.

Pani mgr Barbara Rumbinas zasługuje na pochwałę z wielu powodów, począwszy od wyboru ambitnego tematu. Twórczość Coopera jest dla współczesnego badacza literatury poważnym wyzwaniem, m.in. z uwagi na jej zanurzenie w kontekście. To, co dla wielu krytyków byłoby dodatkiem do analizy określonych aspektów literackich, dla Doktorantki stanowi kluczową przesłankę do zdefiniowania kierunku własnych badań. Jako interpretatorka dzieł Coopera mgr Barbara Rumbinas wykazała się rozległą wiedzą historyczną, umożliwiającą naprawdę dogłębne zrozumienie tych dzieł. Wartość i znaczenie jej dysertacji należy szczególnie docenić na gruncie polskiej amerykanistyki, niewiele bowiem powstaje u nas prac naukowych o charakterze monograficznym, które opisywałyby historyczne, społeczne i polityczne konteksty klasycznej literatury amerykańskiej w stopniu choćby skromnie porównywalnym do rozpiętości analizy przeprowadzonej przez Doktorantkę. Pochwalić należy mocne osadzenie dysertacji zarówno w krytyce literackiej poświęconej Cooperowi, jak i w piśmiennictwie historycznym o Stanach Zjednoczonych w okresie między rewolucją amerykańską i erą ekspansji. Na docenienie zasługuje potoczny styl wywodu pani mgr Rumbinas, który pomaga w uważnej lekturze.

Uważam, że wszystkie rozdziały pracy są równe pod względem wartości merytorycznej i walorów stylistycznych, wskazałbym jednak kilka części, które moim zdaniem stanowią o znaczeniu pracy mgr Barbary Rumbinas na tle badań nad prozą Coopera. Pierwszy taki fragment to omówienie w rozdziale pierwszym motywu maskarady i dychotomicznego portretu George'a Washingtona w powieści *The Spy* w świetle porewolucyjnej debaty dotyczącej stosunków z Wielką Brytanią oraz prerogatyw nowej amerykańskiej władzy. Kolejna wyróżniająca się część to przedstawienie wątków środowiskowych, poniekąd proto-ekologicznych, w powieści *The Pioneers* w rozdziale trzecim. Trzeci fragment to cały rozdział piąty, w którym Doktorantka omawia mniej znaną powieść *The Crater* jako ilustrację z jednej strony idealistycznego wymiaru pisarstwa Coopera, a z drugiej jego realistycznej perspektywy oceny polityki amerykańskiej i uwarunkowań społecznych.

Pozostając pod wrażeniem rozpiętości ujęcia tematu i wnikliwości analiz w dysertacji pani mgr Rumbinas, chciałbym wskazać jeden mankament pracy, który wydaje mi się istotny – mam na myśli brak osadzenia przyjętej w rozprawie metodologii we współczesnej teorii literatury. W sposób dla mnie ewidentny prezentowane przez Doktorantkę podejście do zagadnień funkcjonowania literatury w wielopłaszczyznowym kontekście społecznym, politycznym i kulturowym koresponduje z koncepcjami właściwymi dla nowego historyzmu, podobnie zastosowane przez nią narzędzia interpretacyjne – takie jak wykorzystanie dokumentów z epoki w celu stworzenia płaszczyzny odwołań dla utworów literackich – z nowym historyzmem mają wiele wspólnego. Próżno szukać w rozprawie pani mgr Rumbinas choćby wzmianek o teoriach, które jakoś ją zainspirowały – z wyjątkiem krótkiego odniesienia do Michela Foucault (s. 18). Toteż wydaje się, że wychodzi ona z założenia, iż przyjęte przez nią podstawy metodologiczne poniekąd same dla siebie stanowią uzasadnienie i polegają – po prostu – na czytaniu wybranych dzieł Coopera w kontekście historycznym. Efekt jest taki, że relacje między utworami literackimi a ich nieliterackimi kontekstami jawią się jako bardziej jednoznaczne, aniżeli w istocie były. Wszak literatura nie jest odwzorowaniem rzeczywistości, tylko jej wyobrażeniową konstrukcją, która odzwierciedla świat w sposób symptomatycznie przetworzony. Okres, którego dotyczy rozprawa, stwarza ogromne pole do popisu dla literaturoznawcy, który – tak jak pani mgr Rumbinas – gruntownie poznał kontekst historyczny. Mówimy przecież o czasie, kiedy z jednej strony kształtowała się amerykańska podmiotowość polityczna, a z drugiej rozwijała kultura, zwłaszcza, rzecz jasna, kultura literacka.

Warto byłoby się na przykład zastanowić, jak ewolucja form literackich rezonowała z obawami i nadziejami pośrednio lub bezpośrednio wpływającymi z atmosfery debaty publicznej. Jak pani Barbara Rumbinas słusznie zauważa we wstępie do dysertacji, Cooper był na gruncie amerykańskim pionierskim twórcą całego zestawu gatunków, począwszy od romansu pogranicza, a skończywszy na powieści post-apokaliptycznej. Jako że gatunki literackie są w pewnym sensie swoistą emanacją uwarunkowań kultury w danym okresie, kategoria gatunku mogłaby okazać się nader przydatna w tego rodzaju analizie, jaką przeprowadza Doktorantka. O użyteczności tej kategorii w kontekstowych odczytaniach dzieł literackich przekonuje fundamentalna praca Cathy N. Davidson pt. *Revolution and the Word: The Rise of the Novel in America* (1986), gdzie znajdziemy omówienie ideologicznych implikacji różnych typów amerykańskiej twórczości powieściowej z okresu wczesnej republiki. Daleki jestem od tego, by sugerować mechaniczne dodawanie kolejnych pozycji do – bardzo przecież obszernej – bibliografii rozprawy pani mgr Rumbinas, ale pominięcie książki Davidson, jednego z najważniejszych opracowań prozy amerykańskiej przełomu XVIII i XIX wieku w duchu nowego historyzmu, uważam za znamienne. Nie wątpię, że Doktorantka zdaje sobie sprawę z roli konwencji gatunkowych – świadczą o tym rozszniewane po tekście wzmianki – i mogę tylko żałować, że nie potraktowała tego wątku analizy w jakiś bardziej usystematyzowany sposób. Inna kategoria interpretacyjna, która mogłaby się okazać pomocna w odczytaniu prozy Coopera, to koncepcja powieści dialogowej, rozwinięta przez Michaiła Bachtina – pozwoliłaby ona pełniej naświetlić podteksty subwersywne w omawianych utworach i uwypuklić przełożenie mechanizmów narracyjnych na formę przekazu, co w obecnym kształcie pracy przesłania wywód poświęcony kluczowym motywom fabularnym. Na zakończenie polemicznej części recenzji chciałbym zauważyć, iż – zważywszy na temat dysertacji – należało chyba poświęcić więcej uwagi tekstom Coopera, stanowiącym jego najbardziej bezpośredni wkład do debaty publicznej, czyli *The American Democrat* i *Notions of the Americans*.

Moje zastrzeżenia budzą nietypowe rozwiązania strukturalne zastosowane przez Doktorantkę, począwszy od zgoła idiosynkratycznego uwzględnienia dwóch stron tytułowych – polskiej i angielskiej – w spisie treści. Gdyby nie odpowiednia informacja we wstępie, nie można by było wywnioskować ze spisu treści, że dysertacja składa się z pięciu rozdziałów, albowiem obecny zapis wskazuje, że rozdział piąty ma status podrozdziału rozdziału czwartego. Nie może się podobać asymetryczność struktury pracy; na przykład ponad czterdziestostronicowy rozdział trzeci nie ma żadnego podrozdziału, natomiast oscylujący w granicach pięćdziesięciu stron rozdział czwarty zawiera ich trzynaście. Zastanawiam się też,

dlaczego pani mgr Rumbinas stosuje ciągły zapis tekstu, tj. bez przejścia na nową stronę, między głównymi rozdziałami. Wymienione błędy strukturalne łatwo jest usunąć lub poprawić, co nie zmienia faktu, że raczej nie powinny się pojawić.

Oczywiście błędy kompozycyjne w żadnym razie nie umniejszają merytorycznej wartości rozprawy doktorskiej pani Barbary Rumbinas. Z przyjemnością rekomenduję jej dysertację do druku po zmianach, które zaowocują stworzeniem symetrycznej kompozycji całości. Ewentualne modyfikacje dotyczące założeń metodologicznych pozostawiam do decyzji Doktorantki. Doceniając rozpiętość tematyczną i dogłębność analiz w ramach przyjętej metodologii, wnioskuję o wyróżnienie pracy doktorskiej pani mgr Barbary Rumbinas.

Uważam, że dysertacja pani mgr Barbary Rumbinas spełnia wymagania, jakie w świetle obowiązującego prawa spełniać winna praca doktorska, i wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Marek Ryni